

5. Златопольский Д.Л. Государственное право зарубежных стран Восточной Европы и Азии. Учебник для вузов. – М.: изд-во «Зерцало». 2000. – С. 216.
6. Тоциловский В.И. О месте прокуратуры в системе государственной власти // Закон Украины «О прокуратуре»: теория и практика его применения. – Харьков.: УЮА. – 1992. – С. 7–9.
7. Разделение властей в современном Российском государстве // Конституционное и муниципальное право. – 2001. – № 2. – С. 18–36.
8. Чиркин В.Е. Основы государственной власти. – М.: Юрист, 1996. – С. 112.
9. Хессе К. Основы конституционного права ФРГ. – М.: Юрид лит-ра, 1981. – С. 386.
10. Мальцев Г.В., Экимов А.И., Ефимов В.И. Новый российский парламент: надежды на будущее // Российская Федерация. – 1993. – № 1/13. – С. 33–36.
11. Бандурка О.М., Древаль Ю.Д. Парламентаризм в Україні: становлення і розвиток. – Харків: Ун-т внутр. справ. – 1999. – С. 288.
12. Грицаенко Л.Р. Роль і місце прокурорської влади в системі державних органів. Прокуратура. Людина. Держава. – 2005. – № 5, 6. – С. 43–46; С. 84–97.

Достдар Р.М., МНЦ ОНЮА

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПРИТРИМАННЯ ЯК ОДНОГО ІЗ СПОСОБІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИКОНАННЯ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ

Стаття посвящена дослідженню удержання як способу забезпечення обов'язку. Досліджуються проблеми законної природи удержання, особого порядку застосування, визначають його місце в системі способів забезпечення обов'язку. Розглядається регулювання згідно з законодавством України.

The article is dedicated to investigation of retention as a mean of obligation securing. The problems of legal nature, retention specific signs, determining its place in the system of means of obligation securing are studied. The retention regulation according to legislation of Ukraine is considered.

Притримання речі боржника – є відносно новим способом забезпечення виконання зобов'язань, який закріплено в ЦК України 2003 року. Це інститут стародавнього походження, який мав назву – *jus retentionis*. Він був відомий римському приватному праву, в свій час був рецепційований, і тому застосовувався і застосовується в багатьох правових системах сучасності [1].

У 1970–1990-ті роки право притримання відносили до так званих заходів оперативного впливу. Концепцію даного інституту найбільш повно було розроблено радянським вченим В.П. Грибановим. Серед сучасних цивілістів цю проблематику досліджували російські вчені Сарбаш С.В., А.Н. Труба, Л.Н. Якушіна, українські – О. Іваненко, Т. Карнаух та інші [2]. Однак, дослідження права притримання як одного із способів забезпечення зобов'язань залишається актуальним і сьогодні, хоча залишається майже непоміченим практикою та науковим світом.

Сутність притримання полягає в можливості кредитора притримувати річ, що належить боржнику, до тих пір, доки останній не виконає свої зобов'язання, і можливість кредитора задовольнити з притриманої речі свій інтерес, якщо боржник так і не виконає свої зобов'язання.

Аналізуючи положення ЦК України, наукову та навчальну літературу з цього питання, ми можемо виділити наступні правила застосування такого інституту цивільного права як права притримання.

Право притримання виникає на підставі закону ст. 594 ЦК і не потребує, щоб воно було передбачено договором між кредитором та боржником, це одна з ознак, яка виділяє притримання від решти способів забезпечення виконання зобов'язань. Однак, в цих правовідносинах договір також може мати місце – в договорі боржник і кредитор можуть розширити або звужити коло підстав для застосування права притримання, визначити конкретні права і обов'язки сторін, що виникають у зв'язку з притриманням, вказати інші види вимог, які можуть забезпечуватися притриманням, і т.ін. Також сторони в договорі можуть взагалі виключити можливість застосування кредитором права притримання. З цим не погоджується Л.О.Єсіпова в своїх коментарях до ст. 594 ЦК України [3], вказуючи, що така відмова буде нікчемною. Однак, таке твердження виникає з аналізу ч. 2 ст. 594 ЦК України, при умові, що мають місце «інші вимоги кредитора», а не ті, що вказані в ч.1 тієї ж норми, яка містить законні підстави застосування права притримання – відшкодування кредитором пов'язаних з притриманою річчю витрат та інших збитків.

Виходячи з аналізу норм ЦК України про право притримання, можемо стверджувати, що вимоги, які можуть забезпечуватися правом притримання, завжди носять грошовий характер. Ч.1 ст. 594 ЦК України містить вказівку тільки на грошові зобов'язання (відшкодування витрат та інших збитків, пов'язаних з притриманою річчю).

Вищевказане дозволяє виявити основні напрямки впливу права притримання на зобов'язальні правовідносини. Функції цього інституту зводяться до вирішення двох завдань: по-перше, забезпечення і стимулювання належного виконання боржником відповідного грошового зобов'язання; по-друге, компенсація грошових вимог кредитора з вартості притримуваної речі.

Наступне питання, яке виникає при застосування притримання в зобов'язаннях, чи повинна бути притримана річ безпосередньо тією з якою пов'язаний предмет зобов'язання, чи це може бути й інша власність боржника, яка опинилася у кредитора і, відповідно, може слугувати об'єктом притримання. На це питання, закон однозначної відповіді не дає, тому, виходячи з аналізу ч.1 та 2 ст. 594 ЦК України, можемо припустити наступне. Притримання може мати місце тоді, коли кредитор має право притримати річ боржника у разі невиконання боржником в строк зобов'язання по оплаті саме цієї речі або по відшкодуванню кредитором витрат й інших збитків, безпосередньо пов'язаних з нею. Таке твердження витікає з аналізу ч. 1 ст. 594 ЦК України. Наприклад, автомобіль, що потрапив в аварію, евакуйовувався в автосервіс і там ремонтується. Проте власник автомобіля не оплачує витрати по евакуації автомобіля, вартість запчастин і ремонту, узгоджені в договорі. У такому разі автосервіс може утримувати автомобіль, оскільки його вимоги пов'язані саме з цією річчю. Але якщо власник автомобіля відшкодує витрати автосервісу і сплатить роботи по ремонту автомобіля, то автосервіс не має права притримувати відремонтований автомобіль, посилаючись на те, що власник автомобіля не виконує перед ним свої зобов'язання по оплаті ремонту іншого автомобіля, що також належить цьому власникові.

Аналіз же ч. 2 ст. 594 ЦК України дає можливість під «іншими вимогами кредитора» вбачати такі підстави виникнення права притримання як невиконання боржником вимог, не пов'язаних з оплатою речі або відшкодуванням витрат на неї й інших збитків, вимог що виникли стосовно іншого предмету зобов'язання.

Також слід зазначити, що підстави виникнення володіння притриманою річчю у кредитора мають бути законні – через зобов'язання, що існує між ним і боржником. Якщо річ була вкрадена, чи опинилася у володінні кредитора з інших незаконних підстав, право притримання цієї речі у кредитора не виникає і задовольнити свої вимоги до боржника-власника цієї речі за рахунок речі він не може. Якщо кредитор неправомірно використовує притриману річ, то він повинен відшкодувати власникові або іншому титульному володільцю притриманої речі спричинені цим збитки, а також виплатити виникле у зв'язку з цим безпідставне збагачення.

Якщо притримана річ належить до обмежених в обігу, кредитор цієї речі повинен мати законні повноваження на володіння нею (наприклад, належно оформлений дозвіл на використання і зберігання вибухових матеріалів і ін.).

Також слід зазначити, що кредитор має бути титульним володільцем притриманої речі і повинен мати письмові докази цього титульного володіння – договір, адміністративний акт чи інше, – що підтвердить право кредитора на притримання і, відповідно, можливе розпорядження саме цією річчю, якщо боржник так і не виконає свої зобов'язання.

Право притримання зберігається під час переходу права на притриману річ до третіх осіб. Особливістю притримання є збереження за боржником права розпоряджатися річчю, яка притримується кредитором (ч. 2 ст. 596 ЦК України). При цьому боржник не зобов'язаний одержувати згоду кредитора на розпорядження цією річчю, а також повідомляти кредитора про передачу ним прав щодо, речі, яка притримується. Єдиним обов'язком боржника при цьому є обов'язок повідомити набувача про притримання речі і права кредитора. Відповідно до норми ч.3 ст. 594 ЦК України кредитор має право притримати річ у себе, навіть якщо після надходження цієї речі у володіння кредитора права на неї придбані третьою особою. Разом з цим право притримання відповідає і деяким іншим (хоча і не всім) ознакам речових прав. Крім цього, при переході права вимоги від кредитора до іншої особи новий кредитор одначасно одержує і право притримання (ст. 514 ЦК України).

Заслуговує увагу також питання про предмет притримання. Значний вклад в дослідження цього питання внесла Т. Карнаух. Вона співставила перелік виокремлених із норм ЦК України об'єктів, що можуть притримуватися, та перелік об'єктів цивільних прав, закріплений у ст.177 ЦК України, що дало їй можливість зробити висновок, що «об'єктами права притримання можуть бути речі, у тому числі гроші та цінні папери, інше майно, результати робіт, тобто об'єкти, які мають певний «речовий» характер. З іншого боку, ... законодавець не передбачив можливості притримання майнових прав, послуг, результатів інтелектуальної, творчої діяльності, інформації, а також інших нематеріальних благ» [4].

Вказана теза слушна, однак має містити певні оговірки. Важлива ознака речей, завдяки якій вони і стають об'єктами цивільних прав, по-

лягає у здатності задовольняти ті чи інші потреби людей. Згідно закону до речей відносяться гроші і цінні папери (ст. 177 ЦК України). Однак, сутність притримання полягає в задоволенні вимог кредитора за рахунок притриманої речі, її реалізації за гроші. Тому такі речі як гроші та цінні папери не завжди можуть бути предметом притримання.

Аналізую відповідне вітчизняне законодавство можемо стверджувати, що іноземна валюта і документарні цінні папери можуть служити предметом права притримання. Бездокументні цінні папери об'єктом права притримання бути не можуть, бо вони є різновидом майнових прав. Готівка (валюта України), що є цінністю нумізматики, може притримуватися з метою їх оплати, відшкодування кредитором витрат й інших збитків, пов'язаних з ними. У інших випадках гроші не можуть бути предметом права притримання, бо це не відповідає меті права притримання. Крім того, якби гроші, отримані кредитором від боржника, підлягали поверненню останньому за ситуації, коли боржник не відшкодував кредитором збитки, пов'язані з отриманням грошей, то кредитор міг би задовольнити свої вимоги, зробивши заяву про зарахування, за правилами ст. 601 ЦК України.

Цікавим також є питання про строки існування та припинення притримувального забезпечувального зобов'язання. Строк існування і начала здійснення права притримання законом не визначені. Кредитор має право начати здійснення права на притримання у будь-який час після виникнення підстави права притримання – неоплати речі, відсутності відшкодування витрат й інших збитків, пов'язаних з річчю, незадоволення іншої грошової вимоги.

Уявляється, що право на притримання виникає в кредитора з моменту прострочення виконання зобов'язання хоча б на один день. Разом з тим, якщо притриманням забезпечене виконанням не основного зобов'язання про сплату вартості речі і т. ін., а, наприклад, деліктного (пов'язаного із відшкодуванням збитків, завданих властивостями речі, і т. ін.), то встановлення моменту прострочення його виконання стає неможливим, адже й сам (термін) виконання визначити не можна. У такому разі сторонам можна порадишити обчислювати строк, з якого виникає право на притримання, з моменту закінчення пільгового семиденного строку на виконання зобов'язання, застосовуючи загальні правила частини другої ст. 530 ЦК; але ж необхідною умовою для цього стає пред'явлення відповідної вимоги боржникові кредитором.

Якщо притримання забезпечує право вимоги, що припиняється через вказівку закону або договору після закінчення певного строку, то притримання речі буде правомірне тільки в тих же часових межах. Інакше кажучи, настання строку, що припиняє забезпечуване право вимоги, позбавляє подальше притримання юридичного титулу, і тому притримувана річ може бути витребувана з володіння кредитора боржником, що є її титульним власником.

Якщо притримання забезпечує виконання вимоги, що зберігає свою силу до моменту закінчення його виконання, то притримання правомірне і можливе до цього ж моменту. Тобто при таких обставинах річ може притримуватися кредитором до тих пір, поки боржник не виконає зобов'язання, що забезпечується притриманням.

До моменту виникнення права на притримання кредитор не має права залишати в себе річ, якщо його обов'язком є передання речі незалежно від виконання обов'язків боржником (сплатити її вартість, відшкодувати збитки і т. ін.). Адже це призвело б до того, що боржник, який у частині отримання речі є кредитором (ст. 509 ЦК), обґрунтовано сам би притримував грошові кошти (а вони також визнаються річчю – ст. 177 ЦК), що належать іншій стороні, оскільки притриманням забезпечується завжди взаємне зобов'язання.

Після передання речі боржнику у рамках виконання основного зобов'язання кредитор не має права ані вимагати її повернення для здійснення притримання, ані забирати її назад, навіть якщо матиме для цього реальну можливість.

При настанні строку виконання зобов'язального права вимоги, виконання якої забезпечувалося притриманням, кредитор має право звернути стягнення на притриману річ по правилах про заставу і задовольнити свої вимоги за рахунок її вартості. У тих випадках, коли кредитор звернеться до суду з позовом про витребування невиконаного з боржника і зверненні стягнення на притриману річ і йому буде відмовлено в позові внаслідок пропуску позовної давності, то подальше притримання позбавляється правової підстави. Тому в даних обставинах притримана річ може бути витребувана з володіння кредитора боржником.

Вбачається, що, навіть за відсутності спеціальної норми, здійснення права на притримання має свої часові межі, хоча не закріплені нормативно, однак логічно зумовлені законом. В даному випадку як обмежувач виступає строк позовної давності за забезпеченим зобов'язанням. Примусове звернення стягнення на притриману річ стане неможливим, якщо сплине строк позовної давності. Якщо кредитор, якому відмовлено в позові про витребування невиконаного боржником внаслідок пропуску позовної давності, продовжує утримувати річ, а боржник не витребує її в межах строку позовної давності для пред'явлення віндікаційного позову, то юридично це означає наступне. Бездіяльність боржника можна оцінити як поведінку, що ясно свідчить про його усунення від володіння, користування і розпорядження річчю, що притримується кредитором, без наміру зберегти які-небудь права на неї, тобто як відмову від права власності. Дії кредитора, що продовжує фактичне притримання речі, можна оцінювати як поведінку, направлену на набуття у власність речі, від якої відмовився власник.

Право на притримання припиняється, по-перше, у разі припинення основного зобов'язання. Це впливає з акцесорності забезпечувального зобов'язання.

По-друге, задоволенням вимог кредитора за рахунок речі, яку він притримує (ст. 597 ЦК). До речі, у цьому разі можна говорити, що навпаки головне зобов'язання наслідую долі додаткового.

По-третє, вибуття речі, яку притримує кредитор, з його фактичного володіння.

По-четверте, з інших загальних підстав припинення зобов'язань, що не суперечать природі притримання.

Згідно з ч. 3 ст. 594 ЦК, кредитор не позбавлений права притримувати річ, що в нього знаходиться, навіть у тих випадках, коли після того,

як ця річ потрапила до нього права на неї перейшли від боржника до іншої особи.

Таким чином, підсумовуючи здійснений аналіз, можна зробити висновок, що притримання – окремий, самостійний спосіб забезпечення виконання зобов'язань, який має ряд рис як зобов'язального, так і речового права, існування якого обумовлене наявністю забезпечуваного зобов'язання і який має додатковий (акцесорний) характер щодо останнього.

Література:

1. Сарбаш С.В. Право удержання как способ обеспечения исполнения обязательств. – М.: Статут, 2003.
2. Іваненко О. Часові межі реалізації притримання // Юридична Україна, 2007, № 6. – С. 56–60; Карнаух Т. Відмежування притримання від інших цивільно-правових інститутів //Юридичний вісник країни, 2007, № 28, 29. – С. 6–7; Карнаух Т. Окремі види речей як об'єкти права притримання // Юридичний вісник України, 2007, № 24. – С. 7; Карнаух Т. Суб'єкти права притримання // Юридичний вісник України, 2007, №№ 26, 27. – С. 8; Труба А.Н. Субъективное право удержания и пределы его осуществления: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Уральская академия государственной службы. – Екатеринбург, 2006; Южанин Н.В., Рыбаков В.А. Удержание как способ обеспечения исполнения обязательств // Юрист. – 2002. – № 2. – С. 26; Якушина Л.Н. Удержание в системе способов обеспечения исполнения обязательств: Дис. ... канд. юрид. наук. – Самара, 2002.
3. Цивільний кодекс України: Коментар/За заг. Ред. Є.О. Харитонova, О.М. Калітенко. – Одеса: Юридична література. 2003. – С. 520.
4. Карнаух Т. Об'єкти права притримання //Юридичний вісник України, 2007. – № 23. – С. 8–9.

Желдыбина Т.А., ГОУ «СГАП»

ДЕНЬГИ И ДЕНЕЖНЫЕ ОБЯЗАТЕЛЬСТВА В ПРАВОВОМ УЧЕНИИ П.П. ЦИТОВИЧА

Данна стаття присвячена поглядам дореволюційного російського юриста П.П. Цитовича на правову природу грошей та пов'язаних з ними грошових зобов'язок. Автором робляться висновки про те, що міркування вченого, які сформувалися в XIX сторіччі, мали значний вплив на наступне розвинення права і законодавства у Росії.

This article is about the opinion of P. Tsitovich, a pre-revolutionary Russian Lawyer, as to legal nature of money and money obligations connected with money. The author comes to the conclusion that the scientist's ideas, formed in XIX century, had a significant influence on further development of law and legislation in Russia.

С началом рыночных преобразований, в условиях развития экономических отношений усилился интерес к научному наследию дореволюционных российских цивилистов. Тем не менее, приходится констатировать, что многим правовым учениям, сформировавшимся в XIX веке, уделяется недостаточное внимание.

Современный уровень научных исследований выявил целый ряд проблемных, дискуссионных положений в области изучения денег (о